

УДК 821.161.2 – 31.09

БІОГРАФІЧНА ПРОЗА В. ВРУБЛЕВСЬКОЇ В АСПЕКТІ ЖАНРОВИХ ДОМІНАНТ

Анна Олександрівна Кулик

19annara@mail.ru

Аспірантка

Кафедра української літератури

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Пр. Гагаріна, 72, 49000, м. Дніпропетровськ, Україна

Анотація. У ХХІ ст. художня біографічна проза перебуває на вершині свого розвитку. Про це свідчить велика кількість біографічних досліджень, які з'явилися в цій царині за останнє десятиліття. Письменники зосередили свою увагу на новаторстві й експерименті, вважають документалізм творчим напрямом, жанром і стилем, що належить сучасності. Популярність біографічних, есеїстських та мемуарних жанрів підтверджує необхідність глибокого теоретичного осмислення проблем біографічної літератури й упорядкування жанрових новотворів. Визначено основні ознаки сучасної біографічної прози на прикладі романів В. Врублевської „Соломія Крушельницька” та „Шарітка з Рунгу”. Досліджено психологізм у контексті сучасних художніх біографій, акцентовано проблему психологізації наукових підходів до вивчення й інтерпретації образу митця, яка досі залишається недостатньо висвітленою.

Ключові слова: Валерія Врублевська, біографічна проза, художня біографія, психологізм, психобіографічний метод, документалізм, митець.

На початку ХХІ століття біографічна проза стала досить помітним явищем, перебуває в процесі постійного пошуку та відбору нових форм і засобів зображення. Посилення уваги сучасних письменників до життєписів відомих персоналій дає підстави говорити про розвиток біографічного жанру в суттєво новій якості: правдиве, детальне зображення життя історичних осіб та дослідження їх внутрішнього світу. Художня біографія – своєрідний ключ до пізнання характеру історичної особи, певною мірою розкриває внутрішній світ та свідчить про утвердження біографічного жанру асоціативно-психологічного типу з психологізацією й інтимізацією оповіді.

Критичний аналіз наукової літератури з питань розробки загальних і окремих теоретичних аспектів художньо-біографічної прози нараховує велику кількість монографій, дисертацій, збірників, статей таких учених, як А. Акимов, М. Бахтін, О. Білецький, Ю. Борєв, І. Братусь, Г. В'язовський, Л. Гінзбург, М. Жулинський, М. Ільницький, Я. Кумок, Ю. Лотман, Б. Мельничук, О. Потєбня, І. Ходорківський, Т. Черкашина та ін. У працях О. Галича, Л. Мороз, А. Степанової, М. Ткачука, О. Ткачука розглядається жанрова специфіка біографії, співвідношення біографії / автобіографії, аналізуються особливості біографічного письма, досліджуються окремі твори цього жанру. Співвідношенню героя та прототипу в художньо-біографічному творі присвячено дослідження О. Дацюка, В. Фащенко, М. Храпченка.

На сьогодні біографічна проза представлена такими жанрами: роман, повість, есе, художня біографія, роман-пошук, роман-спогад, роман-дослідження та ін. На позначення творів художньо-біографічного канону в сучасному літературознавстві вживають такі терміни: „художня біографія”, „художньо-біографічна проза”, „життєпис”, „художній життєпис”, „біографіка”. Однак жанрова специфіка біографічних творів досі лишається недостатньо висвітленою.

У цій статті зосереджуємо увагу на визначенні специфіки біографічної прози в контексті сучасної біографістики на прикладі романів В. Врублевської „Соломія Крушельницька” та „Шарітка з Рунгу”.

Біографічна проза являє собою єдність постійних і змінних елементів. До постійних належить відтворення життєвого шляху відомої історичної особи, а змінні пов'язані із завданням автора біографічного твору. В образній системі художньої біографії переважають реальні історичні особи – письменники, композитори, актори, громадські діячі тощо. „Людина – головний предмет мистецтва, – писав історик В. О. Ключевський. – Митець зображає її так, як вона сама себе виражає або намагається виразити” [3, с. 295]. Вибір автором особи, яка стане персонажем художньо-біографічного твору, складний і вимагає детального аналізу, адже, як зазначає Б. Мельничук, „<...> справа ця непроста <...> автор історико-біографічного полотна завдає собі на плечі щонайменше дві ноші – ношу науковця, дослідника і ношу митця, художника” [7, с. 18]. Тому перед автором виникає проблема реалізації, подачі образу героя-митця в художній площині.

У сучасній біографістиці простежується певна тенденція до зображення саме письменницьких постатей. Про це свідчить серія „Автографи часу” видавництва „Академія”, до якої ввійшли твори С. Процюка про Архипа Тесленка („Чорне яблуко” (2013)), Василя Стефаника („Троянда ритуального болю” (2010)), Володимира Винниченка („Маски опадають повільно” (2011)), В. Єшкілева про Григорія Сковороду („Усі кути Трикутника” (2012)), Р. Горака про Івана Франка („Твого ім’я не вимовлю ніколи» (2008)), В. Врублевської про Ольгу Кобилянську („Шарітка з Рунгу” (2007)) та ін. Ці твори засвідчують появу художньої біографії нового типу, у якій „немає ані краплі від художньої біографії а ля Андре Моруа, звичного жанру часів радянських макулатурних книжок <...> Це текст-біографія, де важитиме не точність відтворення історичних і культурних реалій, не „археологічна” історія – тут важитиме тільки образ” [9].

Художнє пізнання біографій про письменників передбачає передусім опановування певним їх життєвим досвідом. Біографічні факти з життя митця, які автор перетворює в конкретні картини, „живі” образи, є тим „будівельним” матеріалом, з якого складається цілісна структура твору. І. Ходорківський у праці „Образ митця” доводить, що „<...> у белетризованих біографіях більшість авторів в основному переказують факти біографії і творчості митця, що є не зовсім доцільно” [11, с. 11–12]. На думку вченого, „становлення особистості в епосі” досягається не лише досконалим знанням матеріалу, а й майстерністю зображення, здатністю автора шукати і віднаходити відповіді на злободенні питання сучасності, наповнюючи твір документальними фактами [11, с. 12].

На початку ХХІ ст. у творах біографічного жанру виявляється тенденція до втрати попередніх здобутків документалізму на користь психологізації. Рецепт життєпису історичної особи має естетично-пізнавальне значення і водночас виражає новий тип зображення – психобіографізм – із використанням внутрішніх монологів, невластивої прямої мови, потоку свідомості. Посилюються психологізуючі функції портретів, пейзажів, вагомішою стає роль психологічно насаженої деталі. Прикладом такої психологізації біографічного матеріалу слугує роман В. Врублевської про Ольгу Кобилянську „Шарітка з Рунгу”.

У художньому творі портретна характеристика персонажа дуже важлива і є невід’ємною частиною образу героя взагалі. У творах В. Врублевської засобом увиразнення характеру та заглиблення у внутрішній світ героїв стає психологічний портрет.

Так, у романі „Шарітка з Рунгу” вже при першому згадуванні про головну героїню – Ольгу Кобилянську – авторка зазначає, що „дівчинка була схожа на матір – малюсінька, з гострим довгим носиком і величезними оксамитними очима” [2, с. 7]. У наступному описі зовнішності Ольга постає як „гнучка, енергійна дівчина з тонесенькою талією і величезними чорними очима в густих віях. Деякі невідповідності її обличчя не були помітні, коли вона стиха говорила чи співчутливо дивилася на співрозмовника” [2, с. 205].

Важливе місце в передачі внутрішнього світу персонажа має опис очей. Саме очі є знаками духовного в європейській культурній традиції. Недарма на іконописних ликах святих очі вимальовували дуже чітко й виразно, вони дають змогу зазирнути в душу людини, довідатись про найпотаємніше. Лейтмотивний образ очей проходить через увесь роман „Шарітка з Рунгу”, розкриває характер, внутрішній світ героїні: „Дивилася в Ольжині очі, і здавалося, що не потрібно нічого говорити – Ольга і так все розуміє і все відчуває” [2, с. 114]; „Ольга подивилася в його милі, але підсинені смутком очі, і їй стало його шкода” [2, с. 133]; „Необережно глянула йому в обличчя і помітила, як блищать у нього очі, як розширюються зіниці” [2, с. 137]. Очі виказують нестримну енергію і жагу до життя головної героїні, а також невимовний сум („великі темні вікна дивилися на неї, як сумні очі” [2, с. 185]). За допомогою портретної характеристики В. Врублевська акцентує на „інтелігентній зовнішності” та „аристократизмі” поведінки Кобилянської, що підтверджуються мімікою, жестами, поставою. Психологічно забарвлені дієслова („топить тоненькі пальчики в густому чорно-коричневому волоссі” [2, с. 13]) допомагають відчутти трагедію дівчини, сприяють повнішому відтворенню її душевного стану.

Зовнішній і внутрішній вигляд героя вимальовується шляхом нагромадження різноманітних зовнішніх деталей і розкривається через обстановку, елементи побуту тощо. Простір навколо головної героїні роману „Шарітка з Рунгу” теж має психологічний маркер: „Кімната Ольги була для неї своєрідним царством. Стіни були прикрашені фотографіями письменників, малюнками, що зображали героїчних жінок з прапорами в руках” [2, с. 80]. Таким чином, В. Врублевська через деталі побуту показує майже фанатичну захопленість героїні твору літературою.

Отже, психологізм є новаторською стилетворчою домінантою біографічної прози. Урізноманітнення виражально-зображальних форм допомагає розкрити внутрішній світ зображуваної постаті,

відтворити побутове й соціальне оточення, колорит інтерпретованої доби.

Ще одна особливість творів біографічного жанру – уведення в структуру твору фрагментів епістолярної спадщини, щоденникових записів тощо історичної особи. У романах В. Врублевської „Соломія Крушельницька” та „Шарітка з Рунгу” епістолярій подано в жанрах листа-сповіді й листа-розмови. Завдяки цитації листів у творі створюється ілюзія безпосереднього спілкування, участі в реальних подіях з життя героїв. За словами М. Коцюбинської, перед читачами „<...> постає своєрідний портрет автора, що його ми малюємо самі на основі реального, не запрограмованого заздалегідь матеріалу, бачачи перед собою живе лице” [4, с. 30].

Характерною особливістю листів О. Кобилянської, які цитуються в романі „Шарітка з Рунгу”, є парадоксальна самокритичність і вимогливість. Про це героїня роману пише до Осипа Маковей: „Хоча я часом буваю на Вас дуже огірчена, але потому розумію, що Ви є таки gut, і знов пишу до Вас, про все, що в мене на душі намулилось. <...> Часом мені так, ніби в мені жили дві істоти. Одна, що думає практично, на котру можна зі всіма справами спуститися...<...> А друга то є погана „мімоза” – шукає вибране життя: спокій, гармонію, тонкість, красу – і в’яне, як не може все найти, а як найде, то дуже щаслива, і вона йде до Вас – не зачиняйтеся перед нею, пане Маковею – бо вона не зробить Вам нічого злого” [2, с. 358].

Таким чином, цитування епістолярію в біографічному творі допомагає змоделювати експресивно-психологічний світ почуттів портретованої особи. Як стверджує Ж. Ляхова, письменницький епістолярій – „альмагама, явище поліфонічне, джерело універсальних знань про життєвий досвід, соціальну поведінку, психологію переживань, естетичні сприйняття й враження – складові структур як людської, так і творчої індивідуальностей” [5, с. 87].

Зображення творчої індивідуальності митця в сучасній йому історичній площині досягається введенням персонажами другого ряду реальних історичних осіб, які були найближчим оточенням головного героя художньої біографії. У романах В. Врублевської широко представлено культурно-мистецький рух другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Героїні її творів – Соломія Крушельницька та Ольга Кобилянська – жили і творили в один історичний період, тому в обох творах фігурують Василь Стефаник, Михайло Павлик, Леся Українка, Іван Франко та ін. Їхні діалоги,

дискусії, листи, вислови допомагають відтворити конфлікти і тенденції часу, про який ідеться у творі.

Як пише М. Наєнко, „...стилі окремих творчих постатей складають стиль епохи...” [8, с. 13]. Говорячи про минуле, автор біографії прагне досягти життєвої правдоподібності та переконливості. Таким чином, можна виділити ще одну особливість біографічної прози – наближення мови автора біографічного твору до мови зображуваної ним епохи. У романах „Соломія Крушельницька” та „Шарітка з Рунгу” авторка активно використовує архаїзми, історизми, діалектизми з метою наблизити мову героїв до мови доби, в яку вони жили: „*Тота* ваша дівчина *зварювала* з тим співом!” [1, с. 28] / „Ми, бачте, в гніві, через те, що, хоч я дуже шаную її за публічну діяльність, то все-таки *відношуся* критично до деяких її хиб...” [1, с. 83] / „Це для мене не *приспорить* великого труда, тому що я вже трохи тієї науки підготовлена, а будучи *по судьбі* все у великих містах, професора знайду” [1, с. 142]. В. Врублевська поєднує різні стилі української літературної мови, вживаючи слова-новотвори, оригінальні вирази, конструкції, для того щоб достовірніше відтворити колорит зображуваної епохи.

Біографічна література є своєрідним синтезом мистецтва і факту й характеризується одночасним функціонуванням різних жанрових систем та зображально-виражальних засобів. Домінуює в сучасній біографічній прозі психологізм, який допомагає зазирнути в глибину свідомості портретованої особи, розкрити невідомі факти з її біографії. Зображення письменницьких постатей у біографічному творі, введення невідомих фактів із життя особи, використання подробиць біографії, цитування епістолярної спадщини, щоденникових записів тощо історичної особи, увага до психологічних деталей у творах біографічного жанру – усе це дає підстави говорити про утвердження психобіографічного методу в сучасній біографістиці, який вимагає подальшого дослідження та теоретичного обґрунтування.

1. Врублевська В. Соломія Крушельницька : роман-біографія / Валерія Врублевська. – К. : Дніпро, 1986. – 358 с.
2. Врублевська В. Шарітка з Рунгу: Біографічний роман про Ольгу Кобилянську / Валерія Врублевська. – К. : ВЦ „Академія”, 2007. – 512 с.
3. Ключевский В. О. О взгляде художника на обстановку и убор изображаемого им лица / В. О. Ключевский // Сочинения : в 8 т. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1959. – Т. 8. – С. 295–305.

4. Коцюбинська М. Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість / Михайлина Коцюбинська. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. – 584 с.
5. Ляхова Ж. Теоретичні питання дослідження епістолярію українського письменства / Ж. Ляхова // Третій Міжнародний конгрес українців. – Харків, 1996. – Том: Літературознавство. – С. 85–91.
6. Мацапура В. І. Літературний психологізм та його роль у художньому творі. Основні форми і прийоми / В. І. Мацапура // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2000. – № 1. – С. 41–43.
7. Мельничук Б. Випробування істиною. Проблеми історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення) / Б. Мельничук. – К. : ВЦ „Академія”, 1996. – 272 с.
8. Наєнко М. К. Інтим письменницької праці : з лекцій про специфіку художньої творчості / Михайло Наєнко. – К. : Педагогічна преса, 2003. – 208 с.
9. Процюк С. „Троянда ритуального болю” [Електронний ресурс] / С. Процюк. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/culture/2010/05/31/49379>.
10. Січкарь О. М. Форми, прийоми та засоби втілення психологізму в українській літературі (спроба системного аналізу) / О. М. Січкарь // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки. – 2010. – № 4 (191). – С. 35–44.
11. Ходорківський І. Д. Образ митця. Огляд історико-біографічних творів про письменників / І. Д. Ходорківський. – К. : Дніпро, 1985. – 140 с.

БИОГРАФИЧЕСКАЯ ПРОЗА В. ВРУБЛЕВСКОЙ В АСПЕКТЕ ЖАНРОВЫХ ДОМИНАНТ

Анна Александровна Кулик

19annara@mail.ru

Аспирантка

Кафедра украинской литературы

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Пр. Гагарина, 72, 49000, г. Днепропетровск, Украина

Аннотация. В XXI в. художественная биографическая проза находится на вершине своего развития. Об этом свидетельствует большое количество биографических исследований, появившихся в этой области за последнее десятилетие. Писатели сосредоточили свое внимание на новаторстве и эксперименте, считают документализм творческим направлением, жанром и стилем, который принадлежит современности. Популярность биографических, эссеистских и мемуарных жанров подтверждает необходимость глубокого теоретического осмысления проблем биографической литературы и упорядочения жанровых новообразований. Определены основные признаки современной биографической прозы на примере романов В. Врублевской „Соломия Крушельницкая” и „Шаритка из Рунга”. Исследуется психологизм в контексте современных художественных

біографій, акцентується на проблемі психологізації научних підходів к изучению и интерпретации образа художника, которая до сих пор остается недостаточно освещенной.

Ключевые слова: Валерия Врублевская, биографическая проза, художественная биография, психологизм, психобиографический метод, документализм, художник.

BIOGRAPHICAL PROSE OF V. VRUBLEVSKA IN THE ASPECT OF GENRE DOMINANTS

Anna Kulik

19annara@mail.ru

Department of Ukrainian Literature

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

Gagarin ave. 72, 49000, Dnepropetrovsk, Ukraine

Abstract. In the twenty-first century biographical prose fiction has been at the top of its development. It is proved by the large number of biographical studies which have appeared in this area over the last decade. Writers have focused on innovation and experiment. Modern literary theorists consider documentalism to be a creative direction, genre and style that reflects modern trends. The popularity of biographical, essay and memoir genres confirms the need for a deep theoretical understanding of the problems of biographical literature and organizing of genre tumors. There is an urgent necessity in psychologization of scientific approaches to the study and interpretation of the problems of the artist and his work in the Ukrainian study of literature of the nineteenth and twentieth century's. The literature confirms the psychology that becomes the dominant technique for the works of the genre biographical. This is evidenced by the diversity of psychological tools that are used by writers in order to modeling the nature of biographical character. Creating the image of an artist, the biographical writer focuses on psychology and psychoanalysis as a theory of the unconsciousness, as while examining historical life facts of a historical person, he transfers emotional state of the character, his thoughts, experiences, reveals the inner life of the character, builds its internal model of the world with the help of the artistic means.

Key words: Valeriia Vrublevs'ka, biographical fiction, psychology, psychobiographical method, dokumentalism, the artist.

References

1. Vrublevs'ka V. *Solomiia Krushel'nyts'ka* [Solomiia Krushel'nyts'ka]. Kyiv, 1986, 358 p. (in Ukrainian).
2. Vrublevs'ka V. *Sharitka z Runhu: Biohrafichnyi roman pro Ol'hu Kobylyans'ku* [Sharitka of Runge: Biographical novel about Olga Kobylyansky]. Kyiv, 2007, 512 p. (in Ukrainian).
3. Kliuchevskii V. O. O vzgliade khudozhnika na obstanovku i ubor izobrazhaemogo im litsa [About the artist look at the situation and the person he portrayed piece]. In: *Works*. Moscow, 1959, vol. 8, pp. 295–305. (in Russian).

4. Kotsiubyns'ka M. *Lysty i liudy: rozdumy pro epistoliarnu tvorhist'* [Letters and People: Reflections on the epistolary art]. Kyiv, 2009, 584 p. (in Ukrainian).
5. Liakhova Zh. Teoretychni pytannia doslidzhennia epistoliariiu ukrains'koho pys'menstva [Theoretical research questions epistolary texts Ukrainian literature]. *Tretii Mizhnarodnii konhres ukrainistiv*. Kharkiv, 1996, pp. 85–91. (in Ukrainian).
6. Matsapura V. I. Literaturnyi psykholohizm ta ioho rol' u khudozhn'omu tvori. Osnovni formy i pryomy [Literary psychology and its role in the artwork. The basic forms and techniques]. *Vsesvitnia literatura ta kul'tura v navchal'nykh zakladakh Ukrainy*, 2000, no. 1, pp. 41–43. (in Ukrainian).
7. Mel'nychuk B. *Vyprobuvannia istynoiu. Problemy istorychnoi ta khudozhn'oi pravdy v ukrains'kii istoryko-biografichnii literaturi (vid pochatkiv do s'ohodennia)* [Test truth. Problems of historical and artistic truth in Ukrainian historical and biographical literature (from the beginnings to the present)]. Kyiv, 1996, 272 p. (in Ukrainian).
8. Naienko M. K. *Intym pys'mennyts'koi pratsi: Z leksii pro spetsyfiku khudozhn'oi tvorhosti* [Intimacy writer's work: From lectures about the specifics of art]. Kyiv, 2003, 208 p. (in Ukrainian).
9. Protsiuk S. “Trojanda rytual'noho boliu” [“The Rose of ritual pain”]. Available at: <http://life.pravda.com.ua/culture/2010/05/31/49379/> (accessed 1 September 2014). (in Ukrainian).
10. Sichkar O. M. *Formy, pryomy ta zasoby vtilennia psykholohizmu v ukrains'kii literaturi (sproba systemnoho analizu)* [Forms, methods and embodiment of psychology in Ukrainian literature (attempt to systems analysis)]. In: *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Filolohichni nauky*, 2010. no. 4 (191), pp. 35–44.
11. Khodorkivs'kyi I. D. *Obraz myttsia. Ohliad istoryko-biografichnykh tvoriv pro pys'mennykiv* [The image of the artist. Review historical and biographical works of writers]. Kyiv, 1985, 140 p.

Suggested citation

Kulik A. Biografichna proza V. Vrublevs'koï v aspekti zhanrovykh dominant [Biographical Prose of V. Vrublevska in the Aspect of Genre Dominants]. *Pytannia literaturoznavstva*, 2014, no. 89, pp. 107–115. (in Ukrainian).

Стаття прийнята до друку 24.11.2014 р.